

O‘ZBEKISTONDA KONCHILIK SANOATINI RIVOJLANISH BOSQICHLARI

Meyliyev To‘lqin Meyli o‘g‘li

Termiz muhandislik-texnologiya instituti talabasi

E-mail: tolqinmeyliyev729@gmail.com

Boyburiev Azizbek Abdurashid o‘g‘li

Termiz muhandislik-texnologiya instituti talabasi

E-mail: rashidchorshanmiyev@gmail.com

Choriev Aslidin Ravshan o‘g‘li

Termiz muhandislik-texnologiya instituti talabasi

E-mail: aslidinchoriyev84@gmail.com

***Annotatsiya:** Ushbu maqolada konchilik sanoatini hayotimizda tutgan o‘rni unga bo‘lgan jaxon miqyosidagi talabgorliklar, konchilik sanoatining rivojlanish bosqichlari, yetakchiorindagi konchilik korxonalariga ega bo‘lgan davlatlardagi holatlar o‘rganiladi.*

***Kalit so‘zlar:** gidromineral, ultraabissal, abissal, gipabissal, nometall, radioaktiv metal, yonuvchi slanetslar, nefelin, selitra, oltingugurt kolchedani, bor rudalari.*

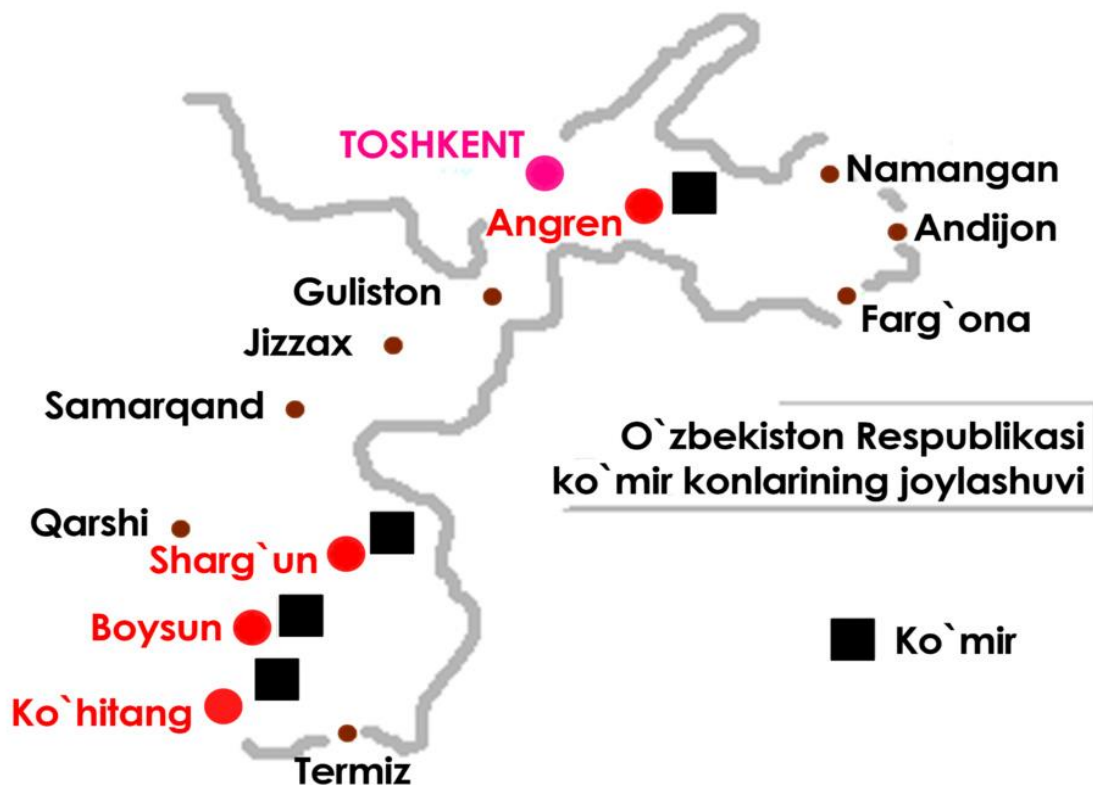
Jaxon miqyosida insonlarning sonining ko‘payib borishi Inson extiyojining kundan kunga ortib borishini yuzaga keltiradi va tabiiy resurslarga bo‘lgan extiyoj sezilarli darajada o‘sadi. Konchilik sanoati esa bu extiyojlarding deyarli 85%ni to‘la qonli ravishda egallab kon sanoatiga bo‘lgan talablarning

oshishini vujudga keltiradi. Konchilik sanoati -foydali qazilmalar konlarini qidirish, ularni yer ostidan qazib olish, dastlabki qayta ishlash -boyitish bo'yicha ishlab chiqarish tarmoqlari majmui. Kon sanoati quyidagi asosiy guruhlariga bo'linadi:

yoqilg'i (neft, tabiiy gaz, ko'mir, slanets, torf) qazib olish sanoati; 2) ruda (temir rudasi, marganets rudasi, rangli metallar, asil va noyob metallar rudalari, radioaktiv elementlar) qazib olish sanoati; 3) nometall qazilma va mahalliy qurilish materiallari sanoati (marmar, fanit, asbest, bo'r, dolomit, kvarsit, kaolin, gips, mergel, dala shpati, ohaktosh va boshqalarni qazib olish); 4) kon-kimyo (apatit, kaliy to'zlari, nefelin, selitra, oltingugurt kolchedani, bor rudalari, fosfat xom ashyosi qazib olish) sanoati; 5) gidromineral suvlar (mineral yer osti suvlari, suv ta'minoti va boshqa maqsadlar uchun suv) olish sanoati. Konchilik sanoati 18-asr oxiri —19-asr boshlaridan jadal rivojlana boshladi. 20-asr oxirlariga kelib dunyoda yiliga 5 mlrd. t dan ziyod ko'mir, 3 mlrd.t dan ziyod neft, 2,3—2,5 trln. m³ tabiiy gaz va 1 mlrd. t temir rudasi qazib olinmoqda. Boshqa turdagi mineral xom ashyoni qazib olish hajmi kamroq. Jumladan, dunyoda keyingi vaqtda yiliga 2,2—2,3 ming t oltin qazib olinmoqda. Jahonda uran yetkazib beruvchi yirik mamlakatlar qatoriga Kanada, Avstraliya va JAR, kaliy tuzlari bo'yicha Kanada va Germaniya davlatlari kiradi. Temir rudasini qazib olish iqtisodiy rivojlangan mamlakatlarda ham (AQSH, Kanada, Avstraliya, JAR, Shvetsiya, shuningdek, Rossiya va Ukraina), rivojlanayotgan mamlakatlarda ham (Xitoy, Braziliya, Hindiston, Venesuela, Liberiya) keng miqyosda amalga oshirilmoqda. O'zbekistonning iqtisodiy rivojlanish sur'atini har tomonlama tezlatish uchun asosan og'ir sanoatning butun xalq xo'jaligining yanada yuksalishiga yordam beradigan tarmoqlarini rivojlantirish katta ahamiyatga egadir. Bunday tarmoqlardan biri konchilik sanoatidir. Hozirgi vaqtda O'zbekiston konchilik sanoati rivojlangan mamlakatlar qatoriga kiradi. Shu bilan bir qatorda O'zbekiston zaminida hali sanoat ishlab chiqarishiga jalb etilmagan juda katta va qimmatbaho mineral

xomashyo resurslari mavjud. O'zbekiston o'z boyliklari bilan haqli ravishda faxrlanadi – bu yerda mashhur Mendeleyev davriy sistemasining deyarli barcha elementlari topilgan. Hozirga qadar 2,7 mingdan ziyod turli foydali qazilma konlari va ma'dan namoyon bo'lgan istiqbolli joylar aniqlangan. Ular 100 ga yaqin mineral xomashyo turlarini o'z ichiga oladi. Shundan 60 dan ortig'i ishlab chiqarishga jalb etilgan. 900 dan ortiq kon qidirib topilgan bo'lib, ularning tasdiqlangan zaxiralari 970 milliard AQSH dollarini tashkil etadi. Shu bilan birga, umumiy mineral xomashyo potentsiali 3,3 trillion AQSH dollaridan ortiqroq baholanadi.

Har yili respublika konlaridan taxminan 7.5 mlrd. dollarlik miqdorda foydali qazilmalar olinmoqda va ular yoniga 6,0–7,0 mlrd. dollarlik yangi zaxiralar qo'shilmogda. Bir qator foydali qazilmalar, chunonchi, oltin, uran, mis, tabiiy gaz, volfram, kaliy tuzlari, fosforitlar, kaolinlar bo'yicha O'zbekiston tasdiqlangan

zaxiralar va istiqbolli rudalar jihatidan butun dunyoda ham yetakchi o'rinni egallab kelmoqda.

Shu jumladan o'zbekiston ko'mir zaxiralari bo'yicha dunyoda yetakchi o'rinlarni egallab kelmoqda. Bu sanoat tarkibida bir nechta ko'mir koni mavjud. Ulardagi ko'mir zaxirasi 2 mlrd tonnani tashkil etadi. O'zbekiston Respublikasida ko'mir asosiy energiya manbalaridan biri va sanoatning boshqa tarmoqlari uchun muhim xomashyo hisoblanadi. Mamlakat hududida joylashgan va katta ko'mir zaxiralari ega bo'lgan ko'mir konlari kelajakda ko'mir qazish hajmini yanada ko'paytirishga imkon yaratadi. Ko'mir qazish korxonalarida (shaxta va razrezlar) shaxta maydonini ochish va uni qazishga tayyorlashda turli usullar hamda qazish tizimlari, shuningdek, mexanizatsiya vositalaridan keng foydalaniladi. Biroq mavjud korxonalar ishlab chiqarish jarayonlarining texnik darajasi va asosiy texnik-iqtisodiy ko'rsatkichlari MDH mamlakatlarining rivojlangan ko'mir qazish regionlari ko'rsatkichlaridan ancha past. Shu sababli ko'mir qazish ishlarini muttasil takomillashtirib borish talab etiladi. Hozirgi vaqtda O'zbekistonda qator ko'mir konlari topilgan bo'lib, razvedka ishlari olib borilgan va olib borilmoqda. Aniqlangan ko'mir zaxiralari hajmi qariyb 2 mlrd. t.ni tashkil qiladi, mutaxassislar bashorati bo'yicha ko'mir zaxiralari 5,7 mlrd. t.dan oshadi. Ko'mir uchta kondan: Angren qo'ng'ir ko'mir koni, Sharg'un va Boysun toshko'mir konlaridan qazib olinmoqda. O'zbekistan Respublikasi hududida joylashgan ko'mir konlarining zaxiralari mamlakatimiz xalq xo'jaligini rivojlantirishga katta imkoniyatlar yaratadi. Yuqorida keltirilgan ko'mir konlaridan tashqari O'zbekiston bilan Turkmaniston chegaralarida joylashgan Kogurtong ko'mir koni ham sanoat ahamiyatiga egadir. Bu kon Termz shahridan 110 km shimolda («Bozir» temiryo'l stansiyasidan 50 km masofada) joylashgan. 1940–1957-yillarda ushbu konning yer yuziga yaqin joylashgan qismi mahalliy sanoat shaxtalari tomonidan qazib olingan bo'lib, hozirgi vaqtda konservatsiya qilingan. Konning geologik va gidrogeologik sharoitlari, ko'mirning sifati yaxshi bo'lganligi uning kelgusida ishlatish samaradorligini ta'minlaydi. Oltinsoy tumani hududida (Boysundan 50 km) bir qatlamli ko'mir koni aniqlangan, qatlamning qalinligi 6,5 m gacha bo'lib, 500 m chuqurlikgacha joylashgan zaxiralari

20 mln. t. miqdorida baholangan. Sharg‘undan 30 km masofada 6 qatlamdan iborat kon aniqlangan. Qatlamlarning qalinligi 1,0–10,3 m, 600 m chuqurlikgacha joylashgan zaxiralari 62 mln. t. miqdorida baholangan. Farg‘ona viloyatida qalinligi 2–6 m bo‘lgan 2 ta qatlamdan iborat ko‘mir koni aniqlangan, 500 m chuqurlikgacha joylashgan zaxiralar hajmi – 84 mln. t. Respublika hududida yangi ko‘mir konlarini izlash va razvedka qilish ishlari davom etmoqda.

O‘zbekiston Respublikasi ko‘mir konlarining zaxiralari.

Shaxta, razrez, konning uchastkalari	Balans zaxiralari, ming tonna	Sanoat zaxiralari, ming tonna
Angren 9-shaxtasi	65831	35816
Sharg‘un shaxtasi	27715	8318
Jan. Boysun koni	5759	-
Boysun konining Markaziy uchastkasi	12870	-
Boysun konining Sharqiy uchastkasi	bashorat zaxirasi 20 mln.tonna	-
Angren razrezi	779110	492458
Naugarzon uchastkasi	6919	3074
Opar tog‘ uchastkasi	374670	150694
Obliq maydoni	188668	-
Cho‘chqabuloq maydoni	125467	-
Nishbosh maydoni	250408	

XULOSA

Kon-metallurgiya sanoati mahsulotlari negizida ilg.,or jahon amaliyoti asosida yuqori qiymatli konchilik mahsulotlarini qazib chiqarish quvvatlarini tashkil etish, unga bog‘liq bo‘lgan tarmoqlarni rivojlantirish hamda ushbu yo‘nalishning investitsiyaviy jozibadorligini oshirishkonchilik sanoatiga bo‘lgan talablarni to‘la qonli ravishda to‘ldira olishda izlanuvchan, yuqori amaliy va nazariy bilimga ega bo‘lgan yosh mutaxasislarni yetishtirib chiqarishda oliy ta’limning o‘rni beqiyosdir.

FOYDDALANILGAN ADABIYOTLAR.

1. Сайидкосимов С.С., Казаков А.Н., Хакбердиев М.Р. Анализ напряженно-деформированного состояния горного массива // Республиканская научно-техническая конференция на тему: Горно-металлургический комплекс: достижения, проблемы и перспективы инновационного развития». Навои, 2016.

2. https://uz.wikipedia.org/wiki/Muruntov_oltin_koni#/media/Fayl:Muruntov_mine.JPG.

3. O'zbekistonda konchilik sanoati Rajabov shaxboz xolmat o'g'li Termiz muhandislik-texnologiya instituti assistenti, Termiz muhandislik-texnologiya instituti talabasi, Meyliyev To'liqin Meyli o'g'li, Termiz muhandislik-texnologiya instituti talabasi, Narziboboyev Anvar Abduxoliq o'g'li

4. Otrabotka polimetallicheskogo mestorojdeniya Xandiza Kniga 1. Poyasnitelnaya zapiska. V.A. Potylitsyn; M.A. Shadrin; A.V. Sredanovich; g. Moskva, 2010 g.

5. Burovzryvnye raboty, Kurs leksiy, YU.D. Norov, Navoiy 2006 3. Foydali qazilmalarni er osti usulda qazib olish asoslari, Norov YU.D., SHemetov P.A. NAVOIY-2012.

6. Burg'ulash va portlatish ishlari; V.R. Rahimov, N.U. Ubaydullaev. TOSHKENT «TURON- IQBOL» 2016